

HET WESTLAND EN DE SCHILDERKUNST

door Drs. M. van der Schaft

Inleiding

Grond en licht, vanwege de ligging achter de duinen en aan de Noordzee, en de nabijheid van steden als Den Haag en Delft speelden historisch gezien een belangrijke rol bij de ontwikkeling van het Westland als een wereldvermaard en economisch belangrijk tuinbouwgebied. Dezelfde elementen speelden, zij het in een geheel ander(e) opzicht en mate, een rol bij wat tot nu toe een volslagen onbekend terrein is gebleven: schilderijen het Westland betreffende.

Het zal blijken dat dit terra incognita, dit braakliggend terrein, tal van perspectieven kan openen. De ligging van het Westland(se landschap) bij Den Haag en Delft, als centra van de schilderkunst in voorgaande eeuwen, is in dit verband van wezenlijk belang.

In dit artikel behandelen we het Westland voor zover het model heeft gestaan voor voorstellingen, van gevarieerde aard, op schilderijen van met name de 19e eeuw. Het is een nieuw onderwerp ook al omdat Westlanders niet bekend staan als bezitters en verzamelaars van oude schilderijen. Archiefonderzoek leidt echter tot verrassende resultaten, omdat bijvoorbeeld de grootste meesters van de Haagse School inspiratie vonden in de landschappen (de 'grond') rondom Den Haag. Hun schilderijen bevinden zich in binnenlandse en buitenlandse musea; bij particuliere verzamelaars is hun exacte verblijfplaats moeilijk te achterhalen.

De aanleiding tot dit artikel was de aankoop door ondergetekende, begin 1994, van een schilderij 'Westlander in poldervaart' van de schilder Marinus Gidding die van 1900-1913 in Loosduinen woonachtig was. Als (kleine) verzamelaar en geboortig zijnde uit het Westland ('s-Gravenzande) intrigeerde de vraag: is er meer? Enig speurwerk leidde inderdaad tot de bevestigende conclusie: er is meer.

In dit verband is ook een tweetal publikaties vermeldenswaard dat in 1989 is verschenen, te weten 'Boerderijen in Zuid-Holland' en 'Westlands Prentenboek' (uitgave van de Stichting Westlands Centrum voor Streekhistorie). De eerste toont onder meer 21 aquarellen van historische boerderijen in een aantal Westlandse dorpen. Deze zijn geschilderd in de periode 1920-1935 door de architect/kunstschilder J. Verheul Dzn. die wordt gekarakteriseerd als strijder voor behoud van de schoonheid van stad en landschap. In de tweede publi-

katie beeldt een vijftal hedendaagse Westlandse kunstenaars, met aquarellen en tekeningen, een aantal historische plekjes in de Westlandse dorpen uit.

Wellicht leiden de onderhavige initiatieven om historische beelden vast te leggen tot popularisering van de schilderkunst in het Westland; nuchtere Westlanders zullen daarbij hun voordeel kunnen doen met de combinatie schoonheidsbeleving en belegging in duurzaam waardevol schilderijenbezit. Ter illustratie: op een Amsterdamse veiling in 1888 werd voor een schilderij van F.J. du Chattel 'Op den Wateringseweg' f 475,- als richtprijs aangehouden. Chatters schilderijen hebben nu een prijsklasse van f 10.000,- tot 15.000,-.

De opbouw van het artikel is als volgt. Eerst geven we een weergave van de Haagse School, zijn nabloei en de schilders van Delft uit de Gouden Eeuw. Vervolgens geven we een overzicht van Westlandse schilderstukken uit met name de 19e eeuw die rond de jaarwisseling op tentoonstellingen werden aangeboden. Deze zijn gelocaliseerd in Groot Westland waartoe ook Loosduinen en de omgeving van Delft, Nootdorp en Maassluis worden gerekend vanwege vergelijkbare landschappelijke agrarische omstandigheden. Daarna releveren we enige tentoonstellingen alsmede een drietal schilders dat in het Westland woonachtig was en als zodanig is vermeld in het Lexicon van P.A. Scheen, de Bijbel van de kunsthandel. Het betreft de Wateringse schilder Leendert Scheltema (1876-1966), de Schipluidense schilder W.B. Brinkman (1911-1983) en C.J. Budde (1912-heden), woonachtig in Maasland. Ten slotte eindigen we met enige aanbevelingen.

Haagse School

Een der beroemdste schilders van de Haagse School, J.H. Weissenbruch (1824-1903), startte op 25-jarige leeftijd zijn carrière met een olieverfschilderij 'Panorama van het Westland', een uitzicht over het Westland vanaf een duin, dat voor f 250,- werd verkocht aan het Teylers Museum in Haarlem.

Weissenbruch en met hem andere grote meesters van de Haagse School zoals Anton Mauve (1838-1888) waren aangetrokken door het Dekkersduin, gelegen nabij Kijkduin, ten westen van de huidige Laan van Meerdervoort, toentertijd nog agrarisch en jachtgebied.

Ook Vincent van Gogh, neef van Mauves vrouw, schilderde er; in zijn brieven wordt het een duinpartij ten zuiden van den Haag genoemd. Mauve wist er, volgens het biografische boekje uit de Paletserie, 'het grijs in z'n subtiele nuance te treffen'; hij woonde ook enige tijd (1878) op de boerderij Kranenburg in de buurt van Loosduinen. Hieruit resulteerde o.a. een schilderij dat behoort tot de collectie van Museum Boymans-van Beuningen in Rotterdam

Een recente monografie over Weissenbruch van W. Laanstra en S. Ooms geeft het volgende verslag: "Afgezien van het feit dat het Dekkersduin door de schilderachtige omgeving voor vrijwel alle Haagse kunstenaars een belangrijke inspiratiebron was, kende Weissenbruch het terrein al van jongsaf aan. Zijn vader had er namelijk een tuin (warmoezierderij) waar hij groente kweekte voor zijn restaurant. Soms stond hij voor dag en dauw op om vanaf het duin de eindeloze afwisseling in het landschap te bestuderen: 'Het rijke zware groen van de weiden, het zilverend grijs van het duingras, het blinkend wit van de zandplekken en het beweeglijk groen van struiken en bomen, en het spel der wolken.'

Helaas heeft Weissenbruch door de snel toenemende urbanisatie van Den Haag niet z'n hele leven kunnen genieten van dit wonderbaarlijke landschap", aldus Laanstra.

Andere meesters van de Haagse School - ca 1850-1890 - die als een vernieuwingsbeweging jegens de conventioneel figuratieve Romantiek een van de belangrijkste schilderkunststromingen in Nederland is geworden, hebben zich eveneens door de omgeving van Den Haag laten inspireren. Van Anton Mauve bevindt zich een schilderij, uit 1874, van schapen op het Dekkersduin in het Dorchts Museum. En waar zouden Mauves en Jozefs Israels' schilderijen 'De aardappelrooiers' zijn gelocaliseerd? En waar Bosbooms 'Landschap met een vaart waarin twee schuiten'?

In ieder geval werd op een tentoonstelling van J. Bosbooms nagelaten werken in Pulchri Studio in 1892 diens 'In Naaldwijk' aangeboden voor f 250,-. De collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam bevatte in 1956 een aquarel van Johannes Bosboom (1817-1891) met als titel 'Interieur van de kerk in Maasland'. Op een grote Bosboom tentoonstelling in Pulchri Studio in 1917 werden drie verschillende voorstellingen van de kerk in Maasland tentoongesteld, te weten een sepia-tekening (25 bij 32 cm), een schilderij op paneel (8,5 bij 13 cm) en een aquarel (8,5 bij 13 cm). De laatste was toentertijd in eigendom bij Isaac Israels.

Haagse School-schilderijen waren alle impressionistische weergaven waarbij het licht en de wolken een kenmerkende rol spelen.

Jacob Maris, wonend aan de stadsrand, schilderde in 1878 'Sla-tuintjes bij Den Haag'. Talrijke voorstellingen zijn er met een typisch Westlands tafereel zoals 'Het Jaagpad' (J. Maris), 'Gezicht op de trekvaart' (Weissenbruch) - beide omgeving Rijswijk - waar schuiten worden voortgetrokken door een persoon al dan niet op een paard.

En waar zou het schilderij van die andere grote landschapsschilder van de Haagse School, Willem Roelofs, (1822-1897): 'Landschap buiten Den Haag' zijn gelocaliseerd?

Een parallel tussen de Meesters van de tuinbouw en de Haagse Meesters kan niet worden ontkend. Beiden kregen, om met Weissenbruch te spreken, 'een klap van de natuur'. Het werk 'Een eeuw apart, het Rijksmuseum en de schilderkunst van de 19e eeuw', stelt in dit verband (pag. 43): "De Hagenaars werkten in de vrije natuur, aan de zee, in de polders, op het platteland."

Nabloei Haagse School

Vermeld moet worden dat Den Haag altijd een belangrijk centrum is geweest van de kunsthandel en dat bovengenoemde meesterwerken die hun prijs duurzaam behouden, voor menig verzamelaar een goede belegging zijn geworden. Veel Nederlandse schilderijen zijn naar het buitenland verkocht.

Tot vooraanstaande nabloeiers van de Haagse School behoren onder meer Theophile de Bock (1851-1904) met 'Voorjaar in het Westland'; F.J. van Rossum du Chattel (1856-1917) met o.a. een werk 'Op den Wateringseweg'; F. Artzenius (1864-1925) met o.a. 'Zandladen aan den Loosduinsche Vaart'; C.A. van Waning (1861-1929) met 'Landschap bij Monster' en 'In de moestuinen te Loosduinen'.

Groentetuin bij Loosduinen

Schilderij van C.A. van Waning (1861-1929), navolger van de Haagse School en leerling van Willem Maris.

Het Haags Gemeentemuseum, het Dordrechts Museum en het Frans Halsmuseum te Haarlem bezitten werk van hem. Schilderde in het Westland.

Herkomst schilderij: Galerie J. van den Elshout, 's-Gravenhage (foto E.L.M. v.d. Sande)

Van de schilders Willem de Zwart (1862-1931) en Jan Toorop (1858-1908) zegt Dr. Jos de Gruyter in zijn standaardwerk 'De Haagse School', dat rondom 1885 een hele schilderskolonie woonde in de Haagse Beeklaan, die men wel aanduidde als 'De Loosduinse school'. Dit is evenwel meer een gezelschap dan een belangrijke stroming te noemen. Ofschoon er weinig onderzoek naar is gedaan, wordt in een artikel (P.A. Haaxman Jr, Elseviers Schildersboek, 1903) over de talentvolle schilder C.A. van Waning, leerling van Willem Maris en J. Bosboom, gesteld: "De Beeklaan en omgeving was in die dagen een kolonie van jonge artiesten. Van Waning en Akkeringa waren de ontdekkers en pioniers van die mooie omgeving van duinen, heggen, tuintjes, vaarten en prachtige luchten. Spoedig daarna kwamen zich daar ook Breitner, Van Thol, De Zwart en andere jonge kunstenaars vestigen".

Een observatie van Haaxman over Van Waning is nog de moeite waard: "Op zijn ezel stond een Westlands moestuintje in aanleg, zeer fijn van toon".

Delftse schilders

In de Gouden (17e) Eeuw trok de Delftse welvaart veel schilders, tekenaars en ontwerpers aan. De bloeiende aardewerk- en tapijt-industrie was daar de oorzaak van. Naast Johannes Vermeer waren dat Jan Steen, Paulus Potter van de 'Stier', Pieter de Hoogh, de stillevenschilder Abraham van Beyeren en Emmanuel Witte, schilder van kerkinterieurs.

Zouden de 17e-eeuwse Delftse schilder Johannes Vermeer met 'Gezicht op Delft' en de meesters van de 18e-eeuwse Romantiek niet eens met ezel en palet zijn afgedwaald naar de landschappen tussen Schipluiden, De Lier en Maasland? In een studie over Vermeer wordt Schipluiden vermeld waar op 20 april 1653 het rooms-katholieke huwelijk van Vermeer in het geheim zou zijn voltrokken.

En er waren talrijke andere Delftse schilders zoals Jacob Geel, Gerrit van Houckgeest, Cornelis de Man en Egbert van der Poel.

Ook in de 19e eeuw had Delft z'n schilders: B. Bongers ('De Westlandse Vliet'), P.A. Haaxman, A. Wittkamp en anderen.

Archiefonderzoek

In de bibliotheek van het Rijksmuseum te Amsterdam bevinden zich interessante catalogi van kunstveilingen en exposities die in de vorige eeuw plaatsvonden.

Een greep hieruit leert dat de relatie Groot Westland-Schilderskunst niet zonder betekenis is.

Onder Groot Westland rekenen we ook Loosduinen en de omgeving van Delft, Nootdorp en Maassluis, gezien de vergelijkbare landschapelijke en agrarische omstandigheden.

Catalogi (met name van *Arti et Amicitiae*) over de periode 1875-1890 leveren de volgende titels op. Dit betekent overigens niet, dat er geen andere zouden zijn; nl. het niet aangeboden c.q. tentoongesteld werk en schilderstukken zonder een geografische aanduiding. Zo'n 80% behoort tot de laatste categorie met aanduidingen als "Avondstemming, Langs de vaart, Herfstmorgen, Aan het werk, Aardappelrooiers, Rustuur, Schemering, Landschap" etc. (Tussen haakjes worden de datum van de tentoonstelling en eventuele richtprijs aangegeven).

J.F. van Deventer	- De Leiweg bij Loosduinen (1876)
Idem	- Omstreken van s'Hage (1878)
L.J. Kleyn	- Winter bij Delft (1876)
De Constant Rebecque	- Boerderij aan den Loosduinsche Vaart (1876)
B. Hoppe	- Aan den Loosduinsche weg (1878)
Idem	- Een zonnige dag, landschap bij Loosduinen (1884)
R. Bisschop	- Het nagezang (Prot. Kerk Maassluis 1879)
Th. Mesker	- Dorpsgezicht Loosduinen (1880, f 150)
H. Veder	- Het in zee komen van den haringvloot bij Hoek van Holland (1884, f 900)
H.G. van Thol	- Landschap bij Nootdorp (1884, f 250)
Th. de Bock	- Landschap bij Loosduinen (1885)
Idem	- Voorjaar in het Westland (1888)
G.J. Roormeester	- Vroege morgen bij Monster (1885, f 350)
W.J. Oppenoorth	- Aan het strand onder Loosduinen (1885, f 300)
Ed van de Meer	- Nootdorp (1886, f 150)
Graaf O. van Bylandt	- Gezicht op het vroegere klooster te Poeldijk (1887, f 150)
H. Veder	- Noordzee nabij den Nieuwe Waterweg (1887, f 880)
G. van Waning	- Landschap onder Loosduinen (1887, f 350)
F.J. du Chattel	- Op den Wateringseweg (1888, f 475)
R. Bisschop	- Kerk te Maassluis (1888, f 250)
H. Veder	- Aan den Hoek van Holland (1888, f 125)
W. Bieschel	- Zomeravond bij Loosduinen (1888, f 300)
C.A. van Waning	- Landschap bij Monster (1888, f 200)

Uit de archieven van het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio en de Haagse kunsthandel Biessing - beide in beheer bij het Haagse Gemeentearchief - resulteren de volgende vermelde stukken, grosso modo de periode 1890-1910 bestrijkend. Wij streven hierbij niet naar volledigheid.

P.P. Schiedges	- Ter Heide aan Zee
	- Sombere dag achter Loosduinen (1893)
Aug. Allebe	- 't Huis Poeldijk (tekening)
A.F. Reicher	- Omstreken van Loosduinen (1888)
P. Stortenbeker	- Dekkersduin (1889)
J. Bosboom	- In Naaldwijk (1892)
B. Schregel	- In het Dekkersduin (1901) en In 't Westland (1897)
H.G. Wolbers	- Laantje bij Loosduinen (1901)
A. Mauve	- Bij Kranenburg (1901)
M. Kramer	- Bruggetje Loosduinen (1901)

Dorpsvaart te Kwintsheul

Schilderij van de Haagse schilder Willy Fleur (1888-1967).

Specialiseerde in bloemenstillevens (in kassen). Kreeg erkenning doordat het Koninklijk Huis werk van hem aanschafte.

Bovenstaand schilderij (rond 1935) is gelocaliseerd aan de Heulweg te Kwintsheul en vertoont de reeds afgebroken bedrijfsschuur van S. Alblas (nr 42) en de voormalige Gereformeerde Kerk.

Herkomst schilderij: Veiling Venduhuis, 's-Gravenhage en particulier bezit. (foto E.L.M. v.d. Sande)

B. Bongers	- Westlandse Vliet (1903)
G. Henkes	- De Tuinder (1907)
A. Hijnen	- Aan den Loosduinse Vaart (1907)
W. de Zwart	- Landschap bij Loosduinen (1907)
J.A. Mondt	- Hoekje in het hofje te Naaldwijk (1911)

Tentoonstellingen van kunstwerken van 'levenden meesters' door de Haagse Teekenakademie gedurende de tweede helft van de vorige eeuw leveren ook enkele aardige vondsten, zoals:

A. Bakhuizen	- Een landschap uit de omstreken van Loosduinen (1853)
S.L. Verveer	- Een schuttersfeest te Loosduinen (1857)
P.P. Schiedges	- Een gezicht aan den Hoek van Holland (1857)
J.G. Hans	- Hoek van Holland (1866)
J.J. Heppener	- Landschap in Dekkersduin (1872)
M. Boks	- Nabij Loosduinen (1875)
R. Burnier	- In den Duinen (Hoek van Holland - 1875)
J.J. Heppener	- Landschap in de omgeving van Loosduinen (1875)
I.J. Destree	- Landschap in het Westland (1878)
H. Veder	- Aan den grond voor den Nieuwen Waterweg (Hoek van Holland - 1881)

Naschrift

In het bovenstaande richten we ons, vanwege de aanspreekbaarheid voor het publiek en de toegankelijkheid van het materiaal, op de 19e eeuw en met name op de Haagse School en zijn nabloei. Gezien de ontbrekende referentie Westland-Schilderkunst is veel onbekend en zal veel onbekend blijven. Vanwege de tucht der 19e-eeuwers - l'art pour l'art - om zich te concentreren op het thema, de sfeer en de stemming zoals 'de herfstmorgen, het rustuur, de warme dag, het landschap' worden in catalogi veelal geen geografische aanduidingen verschaft. De geografische locatie der schilderijen achtte men vaak niet belangrijk en is derhalve moeilijk of niet meer te achterhalen. Dagboeken, indien bestaand en levensbeschrijvingen zouden enige indicatie kunnen verschaffen. Gevoeglijk kan echter worden aangenomen dat het Westlandse landschap in een groter aantal gevallen dan boven aangegeven, model heeft gestaan voor de vele 19e-eeuwse schilderijen.

Talrijk zijn ook de voorstellingen met als vermelding 'uit de omstreken van Den Haag', en wie zou van avontuurlijk schildersbloed niet verwachten dat het in en rond het Westland heeft rondgedwaald? In

